

Zelfbeoordeling van sociale angst als predictor van observeerbaar gedrag in sociale situaties

C.M.J. van Dam-Baggen en F.W. Kraaimaat*

Questionnaires aimed to measure traits appeared to have little predictive value for future behavior. By specifying the items, one tries to heighten the predictive validity. From this view the 10A was developed, a Dutch inventory to measure social anxiety and social skills. The aim of the present study was to investigate the predictive validity of this instrument. It was revealed that the relations between the (sub)scales and overt behavior indices were rather high. That's to say: the multiple correlation coefficients between scales and indices varied between .44 and .64.

Inleiding

In de klinische psychologie maakt men bij de diagnostiek gebruik van observatietests, objectieve gedragstests, vragenlijsten en projectieve tests (zie ook Drenth, 1975). Vanwege het gemak worden vragenlijsten het meest toegepast als het erom gaat iemands gedragwijze vast te stellen. De belangrijkste voordelen van vragenlijsten zijn dat ze efficiënt zijn in het gebruik, objectief te scoren en dat de gegevens kwantificeerbaar zijn. Vragenlijsten worden veelal gebruikt om bepaalde persoonlijkheidskenmerken of eigenschappen te meten, bijvoorbeeld rigiditeit, neuroticisme, extravertie-introvertie, sociale angst en dergelijke. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de betreffende kenmerken consistentie vertonen over tijd en situaties. Het uitgangspunt dat men gedrag grotendeels kan verklaren vanuit algemene disposities is achterhaald. Zo bleek dat de predictieve waarde van algemene dispositiematen voor specifiek toekomstig gedrag tamelijk gering is (bijvoorbeeld Mischel, 1968, 1973; Bellack, 1979; Daly & Stafford, 1984). Het probleem dat zich hierbij voordoet is dat niet altijd even duidelijk is welk concreet gedrag de betreffende persoonlijkheidseigenschap representeert. Aannemelijk is dat de predictieve waarde van een vragenlijst verband houdt met het aggregatieniveau van de betreffende dispositie. Zo is bij de items van de Amsterdamse Biografische Vragenlijst (ABV; Wilde, 1962) niet gespecificeerd op welke klasse van situaties deze betrekking hebben, terwijl dat bijvoorbeeld wel het geval is bij de Sociale Angst Schaal (SAS; Willems, Tuender-de Haan & Defares, 1973). Van belang bij de constructie van vragenlijsten is het doel dat met het gebruik ervan gediend wordt. Inventarisatie van probleemgedrag stelt hogere eisen aan onder andere de concreetheid van de lijst, dan bijvoorbeeld classificatie of selectie. In de klinische praktijk heeft men met het gebruik

van vragenlijsten vaak meerdere doelen, namelijk inventarisatie, selectie en evaluatie. Hierdoor is men bij de constructie van vragenlijsten meer nadruk gaan leggen op concreetheid als wel op specificiteit. De items werden concreter en specifiek in de omschrijving van zowel het te inventariseren gedrag als van de situatie waarin het gedrag plaatsvindt. De vraag die nu voorligt is of hierdoor inderdaad de predictieve waarde van vragenlijsten toeneemt. In dit artikel proberen wij een antwoord te geven op deze vraag voor de Inventarisatielijst Omgaan met Anderen (10A; Van Dam-Baggen & Kraaimaat, 1986b; 1987a). Bij de constructie van de 10A hadden we als doel een zelfbeoordelingslijst te ontwikkelen voor sociale angst die gebruikt zou kunnen worden als inventarisatie-, selectie- en evaluatie-instrument. De items zouden betrekking moeten hebben op een reeks responsen die zo situatiespecifiek mogelijk moesten zijn. Tevens moest de lijst informatie geven over de mate van spanning die elke respons gaf alsook over de frequentie waarmee de respons uitgevoerd wordt. Bij de verzameling en selectie van de items werd rekening gehouden met de eis dat de items representatief dienden te zijn voor sociale angst. De 10A bestaat uit 35 items, die onafhankelijk van elkaar beoordeeld worden op spanning en frequentie van uitvoeren. Op grond van factoranalyse werden 5 subschalen samengesteld, namelijk Kritiek geven, Aandacht vragen voor eigen mening, Waardering uitspreken voor de ander, Initiatief nemen tot contact en Zelfwaardering uiten. Uit psychometrisch onderzoek bleek dat de stabiliteit, de interne consistentie, het discriminerend vermogen en de sensitiviteit ruim voldoende waren, terwijl de (sub)schalen voldoende samenhang vertoonden met soortgenoot-maten (Van Dam-Baggen & Kraaimaat, 1986b; 1987a).

De vraag die wij ons in dit artikel stellen is of de werkwijze die wij volgden bij de constructie van de 10A ook geleid heeft tot een acceptabele samenhang met specifiek observeerbaar gedrag in sociale situaties.

Methode

PROEFPERSONEN

De proefpersonen waren 47 klinische en poliklinische patiënten van de Psychiatrische Universiteitskliniek van het AZU te Utrecht. Als proefgroep namen we psychiatrische patiënten, omdat de 10A veelal bij deze populatie toegepast wordt. De groep bestond uit 25 mannen en 22 vrouwen met een gemiddelde leeftijd van 35 jaar ($sd = 10.9$; range 20 tot 56 jaar). Psychiatrische diagnoses in de proefgroep varieerden van ernstig neurotische tot borderline-psychotische problematiek. Manifest psychotische patiënten en patiënten met hersenorganische stoornissen werden uitgesloten van het onderzoek. De patiënten werden op vrijwillige basis geworven voor deelname aan een experimenteel onderzoek dat als doel had de inventarisatieprocedure voor de

* Correspondentieadres: Sectie Klinische Psychologie Volwassenen, Vakgroep Psychiatrie AZU, Postbus 85500, 3508 GA Utrecht.

sociaalvaardigheidsbehandelingen te verbeteren. Tussen mannen en vrouwen werden geen verschillen gevonden zowel in hun scores op de Spanningsschaal van de IOA (mannen: $M = 89.9$, $sd = 32.5$; vrouwen: $M = 97.7$, $sd = 22.6$; $t = .96$, $p = .34$) als in hun scores op de Frequentieschaal van de IOA (mannen: $M = 101.1$, $sd = 22.7$; vrouwen: $M = 93.0$, $sd = 14.5$; $t = -1.47$, $p = .15$).

PROCEDURE

De Inventarisatielijst Omgaan met Anderen (IOA) werd door de proefpersonen ingevuld in het kader van een algemene probleeminventarisatie tesamen met nog enkele voor het hier gepresenteerde onderzoek niet relevante andere zelfbeoordelingslijsten. Voor enkele voorbeelden van items van de IOA zie tabel 1.

Ongeveer twee weken na het invullen van de vragenlijsten, werden de proefpersonen in het kader van bovengenoemd experimenteel onderzoek blootgesteld aan twee zo levensrecht mogelijke rollenspelsituaties, namelijk een 'gesprekje beginnen' en een 'verzoek weigeren'. De situaties verschilden in de mate waarin de proefpersoon zelf de taak moest structureren. In de situatie 'weigeren' verzocht een stroman de proefpersoon lid te worden van een natuurfonds voor een onredelijk hoog bedrag. De stroman had als gedragsvoorschrift zijn best te doen een lid te werven en alleen bij een duidelijke weigering van de proefpersoon deze pogingen te staken. In de situatie 'gesprekje beginnen' was de instructie aan de proefpersoon om een gesprekje aan te knopen met een onbekende in een wachtkamer. Deze onbekende, een stroman, had als gedragsvoorschrift alleen aansluitend te reageren op de acties van de proefpersoon en zelf geen initiatieven in het gesprek te nemen. In beide situaties werden de stromannen geïnstrueerd de situaties na twee minuten af te ronden. Behalve in de aard van de

Tabel 1. Enkele items van de Inventarisatielijst Omgaan met Anderen (IOA).

1. Mee gaan doen in een gesprek met een groepje mensen.
5. Een kennis vragen u met een karweitje te helpen.
10. Iemand die iets doet dat u stoort (bijv. in de trein, restaurant of bioscoop), verzoeken daarmee op te houden.
14. Een andere mening naar voren brengen dan die van de persoon waarmee u spreekt.
19. Uitleg vragen over iets wat u niet begrepen heeft.
24. Iemand zeggen dat hij/zij er leuk uitziet.
29. Naar iemand toestappen om kennis met hem/haar te maken.
35. Een kennis uitnodigen samen iets te gaan doen.

taak verschilden de situaties ook in de sekse van de stroman, namelijk een man in de situatie 'weigeren' en een vrouw in de situatie 'gesprekje beginnen'. De sekse van de proefpersoon en de volgorde van aanbidding van de experimentele situaties werden systematisch gevarieerd.

AFHANKELIJKE VARIABELEN

Het observeerbare gedrag van de proefpersonen tijdens de experimentele sessies werd continu geregistreerd met behulp van een videorecorder. Onafhankelijke beoordelaars scoorden en beoordeelden de volgende gedragingen aan de hand van de video- en audio-opnames (zie onder andere Monti et al., 1984; Trower, 1980; Van Dam-Baggen & Kraaimaat, 1986a, 1987b):

- a. *spreekduur*: de totale tijd dat een proefpersoon tijdens zijn eerste vijf reacties sprak (in minuten);
- b. *latentietijd*: de gemiddelde tijd (in seconden) die verliep tussen het eind van de reactie van de stroman en het begin van de reactie van de proefpersoon, genomen over vijf interacties;
- c. *aantal clausen*: het totale aantal clausen van de proefpersoon per minuut;
- d. *duur aankijken*: de totale tijd die de proefpersoon keek in de richting van het gezicht van de stroman tijdens de eerste vijf interacties van proefpersoon en stroman (in seconden);
- e. *afstemming aankijken*: de afstemming van het aankijken op de interactie tussen proefpersoon en stroman (zevenpuntsschaal van 1 = wegstijgen tot 7 = afgestemd direct aankijken);
- f. *intonatie*: de afstemming van de variatie in intonatie op de interactie (zevenpuntsschaal van 1 = monotoon/niet afgestemd tot 7 = gevarieerd/afgestemd);
- g. *stemvolume*: de afstemming van het stemvolume op de situatie (zevenpuntsschaal van 1 = onhoorbaar tot 7 = voldoende luid);
- h. de *inhoud* van de verbale respons van de proefpersoon werd beoordeeld aan de hand van de letterlijke tekst van de experimentele situaties. Bij 'gesprekje beginnen' vond beoordeling plaats naar de aard en variatie van de interventies van de proefpersoon tijdens het beginnen en op gang houden van het gesprekje (zevenpuntsschaal van 1 = zwijgen tot 7 = diverse adequate interventies). Bij 'weigeren' werd de directheid en concreetheid beoordeeld van de wijze waarop de proefpersoon weigerde (zevenpuntsschaal van 1 = instemmen tot 7 = duidelijk weigeren).

Vijftientig procent van de video-opnames werden at random opnieuw gescoord en beoordeeld door een tweede beoordelaar. De interbeoordelaar-betrouwbaarheidscoëfficiënten (PM-correlaties) waren: spreekduur .99, responslatentie .95, aantal clausen .98, duur aankijken .99, afstemming aankijken .78, intonatie .66 en stemvolume .79. De inhoud van de situaties werd beoordeeld door een klinisch psycholoog/gedragstherapeut met ruime ervaring op het

Tabel 2. Enkelvoudige en multiple correlatie-coëfficiënten tussen de schalen en de criteriummaten.

	Spanningsschaal		Frequentieschaal		Subschaal 4	
	gesprek	weiger	gesprek	weiger	Spanning	Frequentie
					gesprek	gesprek
Spreekduur	-.19	.13	.31*	.08	-.30*	.38**
Latentietijd	.23	.18	-.43**	-.20	.32*	-.36*
Aantal clausen	-.30*	.08	.42**	-.02	-.31*	.34*
Duur aankijken	-.51**	-.12	.45**	.10	-.56**	.49**
Afstemming aankijken	-.42**	-.17	.46**	.13	-.45**	.40**
Intonatie	-.18	-.12	.37*	.16	-.38**	.44**
Stemvolume	-.40**	-.36*	.44**	.37**	-.49**	.47**
Inhoud	-.32*	.29	.41**	-.14	-.44**	.43**
MR:	.62*	.60*	.58*	.44	.64**	.59*

* $p < .05$ ** $p < .01$

gebied van sociale vaardigheidsbehandeling. Na een tijdsinterval van twee weken werd elke situatie opnieuw beoordeeld door dezelfde beoordelaar: de intrabeoordelaar-betrouwbaarheidscoëfficiënten (PM-correlaties) waren respectievelijk voor 'weigeren' .91 en voor 'gesprekjes beginnen' .94.

Resultaten

Wat de 16 geobserveerde gedragingen betreft verschilde de groep mannen ($N = 25$) alleen significant van de groep vrouwen ($N = 22$) in de latentietijd in de situatie 'weigeren' ($t = 2.27$; $p = .03$). Bij correctie voor herhaalde toetsing, door het significantieniveau te delen door het aantal toetsingen (Grove & Andreasen, 1982), 'verdwijnt' ook deze significantie.

De samenhang tussen de 10A-schalen voor Spanning en Frequentie en de gedragsobservatiematen werd nagegaan door enkelvoudige en meervoudige correlatie-coëfficiënten te berekenen. In tabel 2 worden deze coëfficiënten weergegeven.

We zien dat bij de situatie 'gesprekjes beginnen' de schalen voor Spanning en Frequentie significant samenhangen met specifieke observeerbare gedragingen in sociale situaties, waarbij de frequentie-index zowel meer als hogere samenhangen vertoont. Bij de situatie 'weigeren' hangen de beide indices alleen significant samen met stemvolume. Voor 'gesprekjes beginnen' hangen zowel de Spanningsschaal als de Frequentieschaal significant samen met de combinatie van de afzonderlijke gedragsmaten, terwijl dit bij 'weigeren' alleen voor de Spanningsschaal het geval is.

Tevens werd de samenhang nagegaan van de subschaal 'Initiatief nemen tot contact' met de gedragsobservatiematen in de experimentele situatie 'gesprekjes beginnen', die kan worden opgevat als een criteriumsituatie voor deze subschaal (tabel 2). Zowel de spannings- als de frequentiescore van de subschaal 'Initiatief nemen tot contact' hangt significant samen met observeerbaar gedrag in de situatie 'gesprekjes beginnen'. De grotere verwantschap tussen deze subschaal en de experimentele situatie draagt ertoe bij dat de correlatie-coëfficiënten hier in het algemeen wat hoger uitvallen.

Discussie

In dit onderzoek naar de predictieve validiteit van de 10A werd gekozen voor situaties die verschillen in de mate waarin de proefpersoon zelf de taak moest structureren. Naar voren kwam dat de Spannings- en Frequentie(sub)schalen hoger samenhangen met de observeerbare gedragsindices in de situatie 'gesprekjes beginnen' dan in de situatie 'weigeren'. Terwijl in de situatie 'weigeren' de stroman de reacties van de proefpersoon uitlokt, moet deze laatste in de situatie 'gesprekjes beginnen' zelfstandig beslissen over zijn initiatieven. Hiermee wordt een groter appel gedaan op de eigen vaardigheden van de proefpersoon en loopt deze ook meer risico's. De invloed van de verschillen in structuur tussen beide situaties op observeerbaar gedrag werd ook eerder vastgesteld. 'Gesprekjes beginnen' bleek in vergelijking met 'weigeren' meer sociale angst op te roepen (Van Dam-Baggen & Kraaimaat, 1986a, 1987b). De relatief hoge samenhang van de 10A met de criterium-

maten van de situatie 'gesprekje beginnen' houdt dan ook mogelijk verband met de hoge mate van sociale angst die deze situatie kennelijk uitlokt bij psychiatrische patiënten. Op grond van de resultaten kan gesteld worden dat de eisen die wij bij de constructie van de IOA stelden aan de concreetheid en specificiteit van de items (zie tabel 1 voor enkele voorbeelden) heeft geleid tot een acceptabele samenhang met specifiek observeerbaar gedrag in sociale situaties. De correlaties tussen schalen en criteriumgedragingen gaan ruim uit boven de waarden die in de literatuur worden vermeld voor de predictieve validiteit van vragenlijsten voor sociale angst. De door ons vastgestelde predictieve efficiëntie ten aanzien van een combinatie van observeerbare criteriumgedragingen (.44 tot .64) is zelfs hoog te noemen (vgl. Daly & Stafford, 1984: .20 tot .50). Dat de samenhangen tussen de subschaal 'Initiëren van contact' en de gedragingen in de experimentele situatie 'gesprekje beginnen' hoger uitvallen dan met de schalen voor Spanning en Frequentie, viel te verwachten op grond van de grotere verwantschap tussen deze subschaal en de experimentele situatie. Voor de overige subschalen dient de predictieve validiteit overigens nog te worden vastgesteld. De resultaten van ons onderzoek dragen bij tot de bruikbaarheid van de IOA in de klinische praktijk.

LITERATUUR

- Bellack, A.S. (1979). Behavioral assessment of social skills. In: A.S. Bellack & M. Hersen (Eds.). *Research and practice in social skills training*. New York en Londen: Plenum Press.
- Daly, J.A., & Stafford, L. (1984). Correlates and consequences of social-communicative anxiety. In: J.A. Daly & J.C. McCroskey (Eds.), *Avoiding communication. Shyness, reticence and communication apprehension*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Dam-Baggen, R. van, & Kraaimaat, F. (1986a). Sociale angst bij hoog en laag sociaal angstige psychiatrische patiënten. *Gedragstherapie*, 19, 83-95.
- Dam-Baggen, R. van, & Kraaimaat, F. (1986b). De betrouwbaarheid en validiteit van de Inventarisatielijst Omgaan met Anderen. *Gedragstherapie*, 19, 229-248.
- Dam-Baggen, C.M.J. van, & Kraaimaat, F.W. (1987a). *Handleiding bij de Inventarisatielijst Omgaan met Anderen, IOA. Een zelfbeoordelingslijst voor het meten van sociale angst en sociale vaardigheden*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Dam-Baggen, R. van, & Kraaimaat, F. (1987b). Aspects of social anxiety and situational specificity in psychiatric patients. In: J.P. Dauwalder, M. Perrez & V. Hobi (Eds.) *Controversial issues in behavior modification. Annual series of European research in behavior therapy (2nd Volume)*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Drenth, P.J.D. (1975). *De psychologische test*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Grove, W.M. & Andreasen, N.C. (1982). Simultaneous tests of many hypotheses in exploratory research. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 170, 3-8.
- Mischel, W. (1968). *Personality and assessment*. New York: Wiley.
- Mischel, W. (1973). Toward a cognitive social learning conceptualization of personality. *Psychological Review*, 80, 252-283.
- Monti, P.M., Boice, R., Fingeret, A.L., Zwick, W.R., Kolko, D., Munroe, S., & Grunbergen, A. (1984). Midi-level measurement of social anxiety in psychiatric and non-psychiatric samples. *Behavior Research and Therapy*, 22, 651-660.
- Trower, P. (1980). Situational analysis of the components and processes of behavior of socially skilled and unskilled patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 327-339.
- Wilde, G.J.S. (1963). *Neurotische labiliteit, gemeten volgens de vragenlijstmethode*. Amsterdam: Van Rossum.
- Willems, L.F.M., Tuender-de Haan, H.A., & Defares, P.B. (1973). Een schaal om sociale angst te meten. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 28, 415-422.